

нинішніх його формах рівноцінне поверненню в епоху середньовіччя, навіть до способу мислення людини півторатисячної давності. Певно цим пояснюється той факт, що країни з домінуючим Православ'ям не приуспіли в історичному поступі, знаходяться в зоні історичної відсталості. Все це є підтвердженням думки, що та сфера життя людини, в якій Церква знайшла себе і свою функціональність, має залишатися за нею без будь-яких втручань держави в її перебіги. Держава не має брати на себе роль об'єднувача Православних Церков, бо ж ці Церкви, до їх честі, до цієї її місії її не закликають (хіба що за винятком Київського Патріархату). Більше того, Патріарх Московський одного разу прямо вказав Президенту Л.Кучмі на те, що не слід забувати про відокремлення Церкви від держави. Подібні заяви були й в адрес В.Ющенка. Тут постає ще одне питання: «Чому це держава так турбується проблемою об'єднання лише православних Церков, коли має роз'єднані на своїх теренах на декілька організаційних спільнот баптистів, п'ятидесятників, мусульман, іудеїв, рідновірів, харизматів та інших?».

Мирити Церкви – то не справа держави. Незважаючи на велике конфесійне різноманіття релігій у нас в Україні, наявною є тенденція до приватизації релігії. Кожна людина постає сувереном у своїх духовних виявах і потребах. То ж, слідуючи принципам громадянського суспільства, як ніхто не може методом тиску визначати релігієвибір особистості, так само ніхто не може нав'язувати їй належність до певної церковної спільноти. В демократичній країні законодавчо мають бути гарантованими свобода віросповідань, свобода релігійної діяльності і свобода релігійної організації.

2. ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН У СИСТЕМІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ БУТТЯ РЕЛІГІЇ В УКРАЇНІ: ПРОГНОЗНІ ОЦІНКИ

Українське суспільство, його держава за всіма параметрами свого нинішнього буття перебувають на етапі перехідного періоду, пошуку оптимального шляху і перспектив свого розвитку. Означений період характеризується складними за своїми якісними і кількісними вимірами трансформаціями, які властиві всім сферам суспільного буття.

Визначальним є те, що ці зміни відбуваються певною мірою у площині дії силового поля глобалізаційних процесів, детермінуються надзвичайно швидким зростанням їх інформаційної складової, яка нині набула значної актуалізації, зокрема в аспекті «технологій формування свідомості», спроб так званої культурної уніфікації, нівелювання духовного, в тому числі й релігійного, багатоманіття.

Політико-правові процеси інтеграції світового співтовариства прискорюються. Вони заторкують таку делікатну і дуже чутливу сферу щодо зовнішнього втручання - сферу совісті, релігії, переконань людей, їх

світоглядних орієнтирів. Останні мають свою специфіку вияву, свою (національно орієнтовану) матрицю цінностей. Проблема уніфікації, стандартизації норм в аспекті наднаціонального права виявляє себе найбільш чітко у сфері прав і свобод людини, зокрема свободи її совісті. Це - одна із пекучих проблем сучасності. Навряд чи є інша проблема (зокрема гуманітарного виміру) сучасного міжнародного, правового, політичного дискурсу, яка б іманентно зберігала таку «пекучість», значний потенціал конфліктогенності та постійної «критичної» актуальності.

На рівні ООН, ЄС, Ради Європи прийнято цілий ряд документів, які умовно можна конституювати як міжнародний білль про права і свободи совісті, релігії. Підготовка й процедура прийняття цих документів засвідчують гостроту дискусій, боротьби навколо проблеми прав, що стосуються саме духовної сфери буття людини, наявне відверте несприйняття окремими країнами певних стандартів означених прав в їх західноєвропейській інтерпретації. І хоча більшість держав дає високу оцінку цим документам, визнає «принцип універсальності, неподільності, взаємозалежності всіх прав і основних свобод людини», все ж таки, на рівні певних суспільних структур, релігійних і політичних чинників, вони не визнаються, піддаються критиці. А настирливі спроби їх нав'язування з боку окремих держав Європи, США викликають супротив таким намірам, наростання експоненти нетерпимості.

Сам процес утвердження і сприйняття загальноцивілізаційних стандартів у сфері свободи совісті, свободи релігії розцінюється окремим релігійними організаціями, зокрема РПЦ, як такий, що «свідчить про розпад системи духовних цінностей, втрату спрямованості до спасіння в більшій частині суспільства, яке стверджує принцип свободи совісті». Подібної точки зору (однак у більш конфронтаційній формі) дотримуються ісламісти: «Вони прагнуть витлумачити підтримку Заходом демократії і прав людини як тактичний хід, що використовується для експлуатації та панування», а спроби захистити індивідуальну свободу переконань, зокрема свободу совісті, розглядаються як такі, що значно послаблюють ісламську ідентичність соціуму і підривають ісламську природу держави». Таким чином протистояння ліберальних західноєвропейських стандартів і системи цінностей культур регіональної ідентичності постає як «фундаментальна суперечність сучасної епохи». Такого роду тенденція має значний потенціал для розвитку з акцентом на «неможливості безконфліктної експансії» ліберальних західних стандартів у сфері свободи совісті, свободи буття релігій в суспільстві. При цьому визнається сама можливість універсального стандарту цього права, за умови його органічної «сумісності з національно-культурними й релігійними ціннісними орієнтаціями країн, які прийняли його» (Див.: Кирилл, митрополит. *Обстоятельства нового времени: либерализм, традиционализм и моральные ценности объединяющей Европы* // Релігійна свобода. Щорічник. №6. –К.,2002. – С.51,54).

Є підстави стверджувати, що означена нами тенденція буде посилюватись і в найближчому десятилітті, міжнародні норми прав людини латентно чи відкрито будуть ігноруватись. А це поглиблюватиме кризу, конфліктні розломи у відносинах між Сходом і Заходом й найбільш зримо саме в релігійному аспекті, а відтак може сприяти пониженню рівня забезпечення свободи совісті, свободи буття релігії в суспільстві, зокрема й в українському. На таку обставину, до речі, звернуто увагу в «Рекомендаціях за результатами Віденської зустрічі ОБСЄ з проблем свободи релігій і віросповідання» (2003 р.). У них наголошується: «... не можна вводити обмеження на свободу совісті, що обґрунтовується протизаконною практикою тих або інших релігій чи ідеологічних поглядів передовсім необхідністю захисту «культурної ідентичності»(Свобода совісті та віросповідань в контексті міжнародних й українських правових актів та релігійних документів. – К., 2006. – С.78).

Узагальнюючи, слід ще раз зауважити, що при збереженні означеної тенденції окремі норми міжнародного права з проблем свободи совісті, в їх наднаціональному вимірі, які певною мірою дисонують з національними традиціями, культурними та релігійними цінностями, можуть із інструменту розвитку, розширення сфери дії приписів свободи совісті, свободи буття релігії в окремих державах постати як стимул реанімації конфліктів між конфесіями, дисгармонізації відносин між ними. Ця проблема певною мірою стосується й України, хоча можливо в більш толерантних виявах.

Досліджуючи питання перспектив розвитку українського законодавства, що стосуються сфери свободи совісті, свободи світогляду, удосконалення політико-правових механізмів забезпечення повноцінної свободи буття релігій в Україні, маємо брати до уваги й експліковані нами проблеми, тенденції, які є наслідком глобалізаційних процесів, що активно резонують на українські реалії. Тим більше, що наша держава є членом ООН, ОБСЄ, Європейського парламенту, має певні зобов'язання, в тому числі й щодо законодавчої імплементації основних принципів у контексті забезпечення на демократичній основі свободи совісті, думки, переконань, свободи релігії.

Без врахування означених проблем будь-які продуктивні, адекватні експлікації в аспекті перспектив, прогнозних оцінок щодо розвитку (позитивного/негативного) відповідних процесів у сфері законодавчого забезпечення свободи буття релігії в Україні практично *унеможливлюються*. Тим більше, що з методологічної точки зору саме прогнозування вимагає виявлення й аналізу найбільш суттєвих тенденцій, фактів, процесів, які були в минулому, є сьогодні й, скоріше за все, матимуть місце в перспективі у сфері, до якої відноситься прогноз.

Для адекватності прогнозу в площині забезпечення свободи буття релігії в Україні вельми важливою постає й обґрунтована відповідь на питання: Як в умовах «демократичного транзиту», технічного й технологічного, інформаційного прогресу, «перебудови всіх суспільних

відносин зберегти такий набуток, як величезна цінність кожної людини (особистості – М.Б.) гідність і права людини, свобода духу? Але справжня проблема майбутнього, яка слугує головною умовою всіх цих моментів і включає всіх їх у себе, полягає в тому, як і в що буде вірити людина, чи буде вона вільною у виборі своєї совісті, в релігійній самореалізації, в яких межах і як у правовому полі держави буде забезпечуватись її свобода, а також свобода релігійних спільнот?» (Див.: Ясперс Карл. Смысл и назначение истории. –М., 1991. – С.226).

Відтак йдеться про перспективи можливостей реалізації свободи буття релігії в українському правовому контексті, про тенденції, які уже сьогодні виявляють себе в останньому, про ймовірність їх практичної трансформації в нормативну площину в найближчі 5-10 років.

На нашу думку, надзвичайно важливим у даному аспекті є осмислення діалектики необхідних змін (на перспективу) *із врахуванням:*

по-перше, певних положень реформованої Конституції України (за умови реалізації політичних намірів у цій площині);

по-друге, розвитку й характеру політичної ситуації в Україні, рівня впливу політичних чинників на систему законодавчого розв'язання проблем свободи буття релігії;

по-третє, формування нової парадигми державної політики у сфері свободи совісті, свободи релігії та її екстраполяції на вироблення концепції державно-конфесійних відносин, переведення їх у більш чітке демократичне русло поглибленої співпраці між державою і релігійними організаціями;

по-четверте, можливих змін, доповнень або затвердження розробки й легітимізації нової редакції Закону України «Про свободу совісті (світогляду, віросповідання) та релігійні організації», оновленого механізму ефективної практичної реалізації його положень, їх гарантій та захисту;

по-п'яте, впливу глобалізаційних процесів, що відбуваються в культурній та релігійній сферах; вимог часу і міжнародних правових документів з питань свободи думки, совісті, релігії;

по-шосте, економічних та соціальних можливостей держави, рівня демократичного поступу й правової культури;

по-сьоме, тенденцій розвитку релігійної ситуації в її загальноукраїнському чи регіональному вимірах, міжконфесійних, між церковних й внутрішньо церковних відносин.

По суті йдеться про комплекс факторів, умов, за наслідками дій яких зрештою й будуть визначатися перспективи свободи буття релігії в Україні, її місце, функціональна роль у суспільстві, правовий статус релігійних організацій, нормативно-правовий простір можливості вільної діяльності останніх, виконання притаманної їм місії. Водночас варто зауважити, що дія й вплив окремих чинників може посилюватись або послаблюватись, а це, звісно, буде так чи інакше впливати на зміст, інтенсивність й спрямованість певних тенденцій у сфері забезпечення свободи релігій в українському соціумі в прогнозованій перспективі.

Відомо, що та чи інша тенденція (зокрема в контексті нашого дослідження) вказує напрям (вектор) можливого розвитку певного явища, «сканує» причини його генези чи стагнації. В аналітичному вимірі ми одержуємо своєрідну детермінантну прайм-базу можливих майбутніх трансформацій (у нашому випадку у сфері свободи буття релігії), правових механізмів, пов'язаних із забезпеченням означеного вияву свободи.

Зрозуміло, що причинна база, як і проект майбутніх змін в означених сферах, формуються сьогодні («тут і тепер»). Тому важливим постає аналіз стану забезпечення свободи буття релігії в сучасній Україні, про що, до речі, уже йшлося в першій частині дослідження: «Свобода віросповідного вияву в Україні», видрукуваній в першій книзі проекту. Зупинимося лише на окремих аспектах цієї проблеми, зокрема, на складових її архітектоніки: *індивідуальному* і *спільнотному* компонентах вияву цього виду свободи. В понятійному вимірі перший компонент есплікується як «свобода віросповідання» (індивідуальне вільне релігійне самовизначення і самореалізація); другий - як «свобода релігійних організацій (церкви)» в усіх іпостасях її вияву. Якщо перший компонент характеризує суб'єктивно-екзистенційний вимір «свободи релігії», то другий - ступінь автономності, незалежності релігійних організацій в богослужбовій, культовій діяльності, формуванні їх внутрішнього устрою, структури управління, їх правовий статус, можливості реалізації своєї місії, тих завдань, заради яких вони й створювалися. Релігійне самовизначення особистості, її приватна, непублічна самореалізація, а також внутрішня сфера діяльності релігійних організацій, їх віросповідна парадигма знаходиться поза полем законодавчого, нормативного регулювання. Українська держава законодавчо декларує право на даний тип свободи, визначає її юридичні гарантії та захист, а також забезпечує можливості її повноцінної реалізації.

Отже, *система державно-правового забезпечення свободи релігії в Україні постає як комплекс взаємопов'язаних і взаємодіючих нормативно-правових (юридичних) актів, а також загальносоціальних, економічних та політичних передумов, які, як вже вище відзначалось, і уможливають суспільне буття цієї свободи, її охорону.* Щодо гарантії свободи релігії, то в сутнісному вияві - це сукупність норм юридичного плану, певних засобів, завдяки яким ефективно здійснення права на цю свободу стає реальністю. Зауважимо, що система забезпечення свободи релігії передбачає різні форми захисту цієї свободи не лише на індивідуальному, а й на колективному рівні її виміру: судовий, контрольно-наглядний, громадський, правозахисний та мас-медійний контроль.

Ця система забезпечення свободи релігії в певних конкретних положеннях, нормах знайшла своє відображення в Конституції України, Законі «Про свободу совісті та релігійні організації», в цілому ряді указів і розпоряджень Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, галузевому законодавстві, відповідних кодексах.

Чи збережеться ця система в майбутньому? Якщо зміниться, то в якій площині, як саме, і як майбутні трансформації будуть екстрапольовані на підвищення якісного рівня свободи релігій в Україні? Це - проблемні питання у. прогнозних оцінок.

Зрозуміло, що зміни необхідні і вони будуть, так як зазначена система забезпечення свободи релігії має значні лакуни, містить певні колізії щодо правового врегулювання цілого ряду проблем, що понижують рівень цієї свободи:

- відсутність чіткої демократичної процедури державної реєстрації як місцевих, так і всеукраїнських релігійних об'єднань, що дозволяє, зокрема в регіонах, чиновникам порушувати норми закону, а це викликає справедливі нарікання віруючих, у першу чергу нетрадиційних релігійних утворень. Назріла також необхідність ліквідації «подвійної» реєстрації релігійних організацій;

- невирішеність проблеми надання церкви, як об'єднанню релігійних організацій, права юридичної особи (питання надзвичайно дискусійне і за наслідками свого розв'язання неоднозначне); відсутність у релігійних організацій права засновувати свої загальноосвітні навчальні заклади усіх типів і рівнів; необхідність вирішення проблеми податкових та інших пільг, комунальних платежів; наявність спроб дискримінації в релігійному відношенні іноземців, осіб без громадянства, релігійних меншин;

- потреба приведення законодавства у сфері свободи совісті, свободи релігій у повну відповідальність із взятими зобов'язаннями перед Радою Європи;

- гострота питання, щодо повернення релігійним організаціям культового майна, яке знаходиться в загальнодержавній і комунальній власності, законодавчого розв'язання «земельного питання» для релігійних спільнот; актуалізація необхідності законодавчого утвердження принципу світськості держави і відповідальності за його дотримання, недопущення процесу клерикалізації окремих сфер суспільного і державного життя, мінімізація наслідків уже здійснених кроків у цьому напрямку.

В цьому ж аспекті вельми екстраординарною є також потреба вжиття рішучих законодавчих заходів щодо припинення процесу політизації релігії і використання її організаційних структур з політичною метою. Юридичне врегулювання означених проблем є запорукою підвищення рівня забезпечення свободи релігії в Україні в найближчому майбутньому.

На нашу думку, існує вірогідність того, що в перспективі (друга половина 2008 року, але не раніше) частина цих питань буде розв'язана. Можливим у 2008-2009 р.р. є прийняття нової версії Закону «Про свободу совісті та релігійні організації», хоча більш прогнозованим є внесення окремих змін і доповнень до цього Закону.

Ймовірним у цьому аспекті постане прогнозоване нами законодавчо оформлене визнання особливої ролі окремих «традиційних» релігійних організацій у формуванні культурної ідентичності українського народу, його

ментальності, традицій і моральних підвалин. Це буде сприйнято неоднозначно. Однак, як і в цілому щодо прийняття нової редакції означеного Закону, так і вирішення останнього питання, буде домінувати політична доцільність зі значною кореляцією на релігійні уподобання політичних і владних чільників.

Вважаємо, що саме політичний фактор у розбурханій виборами і політичною кризою країні буде визначальним у «вирішенні» означеної проблеми. Останнє перебуватиме в прямій залежності від політичної конфігурації складу Верховної Ради України, зокрема коаліції і Уряду.

Однак, враховуючи прагнення Української держави інтегруватися до об'єднаної Європейської ойкумени, а у цьому зв'язку виконати взяті в 1995 році перед Радою Європи зобов'язання, зокрема й у площині повноцінного забезпечення свободи совісті, думки, релігії, переконань, а також завдання *(задеклароване Президентом України)* підняти імідж нашої країни в міжнародному вимірі, дозволяє зробити оптимістичний прогноз щодо того, що *рівень законодавчого забезпечення свободи буття релігії в українському соціумі не буде понижено.*

Тим паче, що здійснена робочою групою Мінюсту України робота з підготовки нової редакції Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» резервує, хоча й незначний, але шанс, що демократичні за своєю суттю концептуальні напрацювання вдасться зберегти для майбутнього проекту означеного Закону. Потреба в ньому сьогодні постає як необхідність.

Проте більш вірогідною в першочерговості видається перспектива доопрацювання і легітимація «Концепції державно-конфесійних відносин», яка б відповідала на виклики часи, враховувала б тенденції розвитку релігійного середовища в Україні, стан міжконфесійних, міжцерковних і внутрішньоцерковних відносин, стимулювала б появу нових параметрів атональних партнерських взаємовідносин між релігійними організаціями й владою, які б гармонізувалися з європейським контекстом.

Прийняття такої Концепції в найближчі один-два роки є прогнозованою реальністю. На розробку її вже в 2008 році є доручення Прем'єр-міністра Держкомнацрелігій. Тим більше, що в цьому аспекті співпадають позиції і наміри Всеукраїнської Ради Церков, Президента України та політичних партій, які його підтримують, зокрема і з релігійних питань.

Враховуючи означене, можна припустити, що нова версія Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» буде розроблятися уже на базі «Концепції державно-конфесійних відносин». Це є одним з ймовірних сценаріїв прогнозованого розвитку процесу «удосконалення» правового механізму забезпечення свободи буття релігій в Україні. Цей процес буде продуктивним, якщо буде зняте прагнення вирішити цю делікатну проблему через політичні торги і спекуляції.

Прогнозні оцінки розвитку подій саме в такій площині не позбавлені реальності. Можна стверджувати, що наявна сьогодні тенденція, пов'язана з

прагненням органів влади використати християнські віросповідання (зокрема православне, греко-католицьке) як інструмент для змінення держави, а з боку церкви - використати державу, як засіб християнізації суспільства, збережеться і перманентно буде посилюватися конкретними кроками, діями як з боку окремих владних структур, урядовців, так і церков, їх керівництва. Зрозуміло, що така тенденція у своєму реалізаційному вимірі не буде сприяти зростанню ефективності системи повноцінного забезпечення свободи релігій, свободи діяльності релігійних організацій. У цьому зв'язку доречно нагадати слова російського історика і богослова А.В.Карташева: "Свобода церкви в сучасній державі зворотньо пропорційна міцності її зв'язків з державою. Тільки як сильне «духовне співтовариство одновірців», яке «не пов'язане ... з будь-якою політикою, церква (релігійна організація - Б.М.) зможе в наш час здійснювати свою велику місію» (Карташов А.В. Церков. История. Россия. Статьи и выступления. – М., 1996. – С.234) . Держава має забезпечити умови й можливості вільної реалізації означеної місії. Вона не повинна займатися проблемами, що стосуються внутрішньоконфесійних питань, відносин між церквами, конфесіями, якщо ситуація у сфері таких відносин не загрожує безпеці держави. Остання встановлює певні обмеження у сфері свободи релігії, свободи діяльності релігійних організацій, які, до речі, мають бути визначені законом і бути необхідними в демократичному суспільстві, корелюватися з вимогами міжнародного права. Вважаємо, що ці обмеження зберуться і в подальшому без значних корективів.

Законодавство України містить значну кількість норм, які забезпечують і гарантують свободу релігій. Однак проблемою залишається практика дотримання законодавчих норм як релігійними організаціями, так і державними органами на всіх рівнях її функціонування. На жаль, це-одна із серйозних проблем, що понижує рівень свободи релігії в її реалізаційному аспекті. Ігнорування законів, принципів Конституції України (публічно і латентно), які стосуються свободи совісті, релігії, як й інших важливих питань, постало великою бідою у нашій державі. Тенденція до її посилення зберігається. Боротьба з цією «суспільною хворобою» постає одним із основних завдань держави і громадськості в найближчій перспективі. Без її розв'язання гарантії свободи релігії в її індивідуальній, а особливо в суспільній іпостасях вияву в прогнозованому майбутньому не будуть відповідати потребам віруючих, релігійних організацій і викликам часу. Закон повинен виконуватися. Це - аксіома суспільного буття.

Автор погоджується з думкою професора А.Колодного про те, що якихось значних змін у релігійному житті України на ближню перспективу прогнозувати не можна. Релігійна ситуація (в її конфесійному різноманітті) стабілізувалася. Вона є стабільною у своїй складності, зберігає і в подальшому буде зберігати певний потенціал конфліктованості, нетерпимості. Держава при цьому не може бути нейтральним спостерігачем, зокрема коли конфліктна складова міжконфесійних чи міжцерковних відносин набирає сили, виходять за цивілізовані межі. Держава має

запобігати загостренню конфліктів на релігійній основі, протистоянню церков (Див.: Колодний А.М. Україна в її релігійних виявах. – Львів, 2005. – С.323).

Запобіжний механізм в аспекті недопущення конфліктного розвитку відносин - як сьогодні, так і в перспективі - у *сприянні* конфліктуєчим суб'єктам міжконфесійних відносин знайти порозуміння через налагодження діалогу між нами, зокрема, через співпрацю з Всеукраїнською Радою Церков, використання її можливостей. Держава має бути посередником у налагодженні толерантних неантагоністичних відносин між конфесіями, церквами, мудрим арбітром у сприянні подолання міжконфесійних незгод. Лише за такої політики держави уможливиться стабільний мир і спокій в релігійному середовищі України в найближчі роки.

В умовах наявності колізій у міжконфесійних відносинах, елементів конфліктності актуальною постає проблема поглиблення процесу толерантизації взаємин між релігійними організаціями різної віросповідної визначеності, між віруючими і невіруючими. «Вони мають вчитися жити в демократичному суспільстві, яке гарантує не лише свободу релігії, а й свободу віросповідань, вчитися по-християнському сприймати свого ближнього, який належить до іншого віровизнання (навіть нехристиянського), бачити в ньому не ворога, а партнера, бо ж він також йде, правда іншою дорогою, до Бога...» (Там само). Всім релігійним організаціям і державі слід долучитися до формування атмосфери толерантності у суспільстві. Досвід у цьому плані в Україні є. Необхідно сприяти розширенню меж його функціонування, особливо в релігійній сфері. Без цього, без високої культури толерантності свобода буття релігій значною мірою губить свій потенціал, свою функціональну значущість, буде піддаватися «ерозії». А це - небезпечний в суспільному аспекті процес. І це слід враховувати в контексті забезпечення свободи совісті, свободи релігій у майбутньому.

Є підстави прогнозувати певний прогрес у толерантизації сфери відносин у релігійній ойкумені України. Хоча цей процес узалежнений багатьма факторами:

а) в *позитивному сенсі* - продовженням демократизації українського суспільства, розширенням можливостей реалізації прав і свобод його членів;

б) в *негативному аспекті* - наростанням соціальних, економічних та політичних потрясінь, а також прогнозованих військових конфліктів (період 2009-2017 рр.) у світовому масштабі. Останні матимуть і певні релігійні компоненти.

Все це, звісно, за своїми наслідками, буде екстраполюватися на українські реалії, зокрема й на проблеми толерантності, свободи релігії та їх вирішення. В цьому контексті спроба дати певні прогностичні оцінки щодо рівня забезпечення свободи буття релігії в Україні в найближчому майбутньому постає також як прагнення вказати на ті «критичні точки» в цій царині, які виявляють себе уже сьогодні й можуть (позитивно і/або негативно)

маніфестувати в майбутньому, впливаючи на сам процес забезпечення свободи релігії в Українській державі.

Однією з таких «критичних точок» є наявна в Україні проблема порушення, нехтування принципами світськості держави, відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави, а школи від церкви. Це питання тісно пов'язане з рівнем забезпечення свободи буття релігій. Адже не секрет, що релігійні організації (УПЦ МП, УПЦ КП, УГКЦ, РКЦ) поступово й цілеспрямовано, при сприянні державних чинників, розширюють свою присутність у тих сферах державної компетенції, де їхня діяльність законом не передбачена: школа, армія, державні установи. Це відбувається нерідко поза бажанням батьків, військовослужбовців, без врахування фактору поліконфесійності країни, часто не пов'язане із забезпеченням права віруючих на пастирську опіку. Проблемною на перспективу (в аспекті теми дослідження) залишається чітка тенденція до клерикалізації окремих сфер суспільного й державного життя. Це надзвичайно гостре питання. Зрозуміло, що пастирська опіка має бути уможливлена незалежно від місця перебування віруючого, однак в межах і місцях, визначених законом. Він має забезпечити чітке дотримання принципу світськості держави, її світоглядної і функціональної позарелігійної нейтральності. І разом з тим - безперешкодне служіння церкви (релігійних організацій, на вимогу віруючих, насамперед у місцях з обмеженням спілкування (місця відбування покарання, лікувальні установи, будинки престарілих тощо).

3. ЕКУМЕНІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВІДНОСИНАХ ХРИСТІЯНСЬКИХ СПІЛЬНОТ

Зростання релігійної мережі, плюралізація релігійного життя, десекуляризація українського соціуму та збільшення кількості громадян, які ідентифікують себе із однією з релігій або вважають себе віруючими, гостро ставлять питання про розвиток міжконфесійних відносин. “Релігійне відродження” в Україні початку 90-х рр. XX ст. супроводжувалося конфліктами між віруючими та релігійними організаціями за культове майно, сфери впливу, розвиток інфраструктури, кількісне збільшення пастви та утвердження у суспільстві. Можна цілком впевнено сказати, що в Україні спостерігалися діалектично протилежні до екуменізму процеси - дезінтеграція у православному середовищі та конфлікти між католиками та православними. Американський релігієзнавець Джозеф Лоя назвав тогочасну ситуацію у Західній Україні “екуменічним Чорнобилем”, оскільки “катастрофа” у католицько-православних відносинах 90-х рр. XX ст. забруднювала “атмосферу міжцерковних відносин по всьому екуменічному світу” (Loya J. *Interchurch Relations in Post-Perestroika Eastern Europe: A Short*